

EU TECHNICAL ASSISTANCE
TO CIVIL SOCIETY ORGANISATIONS
IN THE WESTERN BALKANS AND TÜRKIYE

Smjernice Generalnog direktorata za susjedsku politiku i
proširenje (DG NEAR) za podršku EU civilnom društvu u
regionu proširenja
2021–2027

Izveštaj o procjeni za 2023. godinu

PRILOG 4

ANALIZA ZEMLJE CRNA GORA

Funded by
the European Union

Ovu studiju je sproveo tim istraživača/istraživačica pod nadzorom projekta EU TACSO 3.

Lokalna ekspertica i glavna autorka: Snježana Bokulić

Ekspertica za analizu podataka i istraživanja: dr Blerina Metanj Subaši (Subashi)

Autorke analize za države:

Nataša (Natasha) Mazari – Albanija

Kanita Kulić – Bosna i Hercegovina

Sara Salihu – Kosovo

Aleksandra Gligorović – Crna Gora

Marija Armenski – Sjeverna Makedonija

Jelena Pajović van Rinen (Reenen) – Srbija

Ozge (Özge) Konuralp – Turska

Vođa tima projekta EU TACSO 3: Ričard Alen (Richard Allen)

Pravni savjetnici/savjetnice

dr Ersida Teliti – Albanija

Selim Kulić – Bosna i Hercegovina Miljan Vlaović – Crna Gora

Maja Atanasova – Sjeverna Makedonija Dr. Robert Sepi – Srbija

vanredni prof. dr Ulaş (Ulaş) Karan – Turska

Lektura i korektura: (originalna verzija na engleskom jeziku) prof. Džonatan (Jonathan) Boulting (magistar engleske književnosti fakultet Triniti (Trinity Cantab))

Grafički dizajn: Bojan Ivanović, Brigada Design

Beograd, Srbija, jun 2024

<https://tacso.eu>

Uvod u Prilog

Ova Analiza države je Prilog Smjernicama DG NEAR-a za podršku EU civilnom društvu 2021–2027: Izveštaj o procjeni za 2023.

Smjernice daju kratak pregled rezultata kojima će težiti podrška EU civilnom društvu tokom aktivnosti proširenja u ovom sedmogodišnjem periodu. Ova procjena pruža dokaze o situaciji u odnosu na pokazatelje Smjernica za 2023. godinu u odnosu na 2021, koja predstavlja baznu godinu.

Ovaj Prilog daje kratak pregled dokaza za procjenu situacije u Crnoj Gori u odnosu na svaki od 59 pokazatelja predstavljenih u Smjernicama. Prilog treba čitati zajedno s glavnim izvještajem koji je dostupan na internet stranici tacso.eu.

Metodologija

Glavni izvještaj i Prilozi o državama zasnovani su na podacima prikupljenim iz primarnih i sekundarnih izvora. Primarno istraživanje uključivalo je ankete OCD-a i državnih službenika i zakonodavnu analizu relevantnih zakona. Sekundarni izvori kao što su izvještaji OCD-ova, nacionalne institucije za ljudska prava, državni organi i ostali su pregledani radi obezbjeđenja relevantnih informacija i podataka. Prikupljanje podataka i analiza odnose se na 2023. u odnosu na 2021. koja je bila bazna godina.

Anketa državnih službenika sprovedena je od 27. februara do 13. marta 2024. godine. Cilj bio da se prikupe stavovi o konkretnim relevantnim pokazateljima odabranih državnih službenika koji u svom radu blisko sarađuju s organizacijama civilnog društva. Anketa je bila anonimna i većinom je sadržavala zatvorena pitanja. Za Crnu Goru je pristiglo 14 odgovora iz javnih institucija.

Procjena kapaciteta i otpornosti OCD-ova zasnovana je na anketi OCD-ova koja je distribuirana u periodu od 31. januara do 19. februara 2024. godine. Anketa je bila otvorena za sve OCD-ove koje su bile spremne da učestvuju. Anketa je distribuirana je kroz različite kanale uz podršku OCD-ova, mreže OCD-ova, Nacionalnog resursnog centra, agencija UN-a, međunarodnih organizacija i javnih institucija kako bi se osiguralo da domet obuhvati širok spektar organizacija civilnog društva. Relevantnost odgovora osigurana je u fazi pročišćavanja podataka nakon filtracije ispitanika koji su naveli da ne pripadaju ciljnoj grupi.

Za Crnu Goru je prikupljeno 122 validna odgovora, što čini 13% od ukupnih odgovora svih sedam korisnika programa IPA.

Nije bilo značajnih razlika u strukturi uzorka OCD-ova u odnosu na 2021. godinu.

Najveći udio, 44% ispitanika za 2023., bili su izvršni direktori, 12% menadžeri, 11% službenici i 5% članovi odbora.

Što se tiče rodne distribucije za 2023. godinu, 61% ispitanika su bile žene, 38% su bili muškarci, a 1% ne želi da otkrije informacije ove prirode.

Najveći udio ispitanika za 2023. godinu (60%) bio je star 41 godinu i više (30% ispitanika je bilo između 41 i 50, a 30% je bilo starije od 51 godine), 25% je bilo između 31 i 40 godina, 13% je bilo od 21–30 godina, samo 2% je bilo ispod 20 godina, a 1% ne želi da otkrije informacije ove prirode.

Ukupno, 16% ispitanika se izjasnilo da pripadaju zajednici, manjini ili marginalizovanoj grupi. Od onih koji su se identifikovali kao pripadnici takve grupe, većina se identifikovala kao Romi.

Četrdeset četiri posto ispitanika predstavljalo je OCD-ove osnovane između 2011. i 2021. godine, a 27% je bilo osnovano između 2001. i 2010. godine. Šesnaest posto je dio OCD-ova osnovanih između 1991. i 2000. godine, 11% osnovanih nakon 2021. godine, a samo 2% osnovanih 1990. godine ili ranije.

Gotovo svi ispitanici, 99%, dolaze iz zvanično registrovanih organizacija, a 55% OCD-ova koje su učestvovala bile su udruženja građana. Ostalo je 2% iz fondacija, 10% iz neprofitnih zadruga, 1% iz sindikata, 6% iz neprofitnih organizacija i 1% iz neprofitnih medija.

Što se tiče broja zaposlenih u OCD-ovima koji su učestvovali u anketi, većina anketiranih ispitanika (63%) bila je dio OCD-a sa 1–10 zaposlenih koji su radili u vrijeme ankete u organizaciji (uključujući stalno, određeno, osoblje sa punim radnim vremenom, honorarno osoblje, volontere i pripravnike). Osamnaest procenata ispitanika bilo je u OCD-u sa 11 do 20 zaposlenih, 7% sa 21 do 50 zaposlenih, a najmanji procenat, 6%, iz organizacija civilnog društva koji su u vrijeme istraživanja imali više od 50 zaposlenih.

Kada je u pitanju sektor rada, ispitanici su mogli da izaberu do tri oblasti rada. Najveći procenat, 34% OCD-ova, radilo je s mladima, 24% na ljudskim pravima, zatim 20% na životnoj sredini i klimatskim akcijama, 19% u obrazovanju, istraživanju i inovacijama, 18% u socijalnoj inkluziji, zatim 11% u manjinskim pravima i nediskriminaciji, 11% u rodnoj ravnopravnosti i pravima LGBTIQIA2+, 11% u socio-ekonomskom razvoju i 10% u oblasti vladavine prava.

Konačno, u pogledu godišnjeg prometa OCD-ova u 2023. godini, najveći procenat, 22% anketiranih imalo je godišnji promet između 5.001 i 25.000 eura. Nakon toga slijedi 20% koje su imale godišnji promet u 2023. godini između 50.001 i 100.000 eura. Šesnaest posto je bilo ispod 5.000 eura, dok je 16% imalo godišnji promet između 100.001 i 500.000 eura. Šest posto je imalo promet veći od 500.000 eura, dok 3% organizacija civilnog društva nije imalo godišnji promet u 2023.

Procjena u odnosu na pokazatelje

Prikupljeni podaci poslužili su za analizu stanja u 2023. godini prema svakom pokazatelju i uporednim vrijednostima u odnosu na polazne podatke iz 2021. godine.

Prikupljeni podaci poslužili su za analizu stanja u Crnoj Gori u 2023. godini u odnosu na pokazatelje koji se posmatraju.¹ Pokazatelji su pregledani i procijenjeni prema istoj metodi koja je korišćena u osnovnoj procjeni. Kako bi se obezbijedila veća jasnoća i tačnost procjene, metodologija za tri pokazatelja je poboljšana dodatnom analizom.² Promjene u cilju pojednostavljenja istraživanja OCD-ova uticale su na osam pokazatelja za koje je ponovo izračunata polazna vrijednost za 2021. godinu.³

Za pokazatelje koji imaju normativnu ocjenu, kao što je usklađenost sa zakonodavstvom ili standardima, korišćen je sljedeći sistem semafora za pružanje brzog vizuelnog vodiča:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

4 – zadovoljava veći dio standarda

3 – umjereno zadovoljava standarde

2 – zadovoljava standarde u najmanjoj mjeri

1 – ne zadovoljava standarde

1 Sljedeći pokazatelji nijesu razmatrani za 2023. godinu: 1.7.b; 1.10.e; 2.1.b; 2.1.c; 3.2.b; 3.8.c. Ovi pokazatelji su isključeni iz pregleda jer prikupljanje podataka za njihovu procjenu nije bilo izvodljivo ili zato što je formulacija pokazatelja nedovoljno specifična da bi se omogućilo dosljedno prikupljanje i analiza podataka.

2 Dodatnom analizom poboljšana je procjena sljedećih pokazatelja: 1.2.a; 1.3.b; 1.6.b.

3 Ponovo je izračunata osnova za sljedeće pokazatelje: 1.1.a; 1.4.a; 1.5.b; 1.7.d; 1.9.a; 3.3.a; 3.4.a.

Sistem semafora je primijenjen na one pokazatelje kod kojih se takva procjena smatra smislenom. Zasnovan je ili na podacima prikupljenim putem ankete OCD-ova ili na detaljnoj analizi primjenjivih zakona, politika i procedura u odnosu na standarde. Obrazloženje procjene dostupan je u odgovarajućim izvještajima korisnika IPA i povezanim analizama u Prilozima 1–7.

Preostali pokazatelji daju pregled međugodišnjih trendova koji se nadovezuju na osnovu utvrđenu 2021. godine.

Izveštaj sastavlja procjene i nivo implementacije pojedinačnih pokazatelja prateći strukturu specifičnih ciljeva u svakoj od tri oblasti.

Specifični cilj 1

Uspostavljeno podsticajno okruženje za sprovođenje aktivnosti civilnog društva.

SC 1.1. Svi pojedinci i pravna lica u regiji proširenja mogu da osnuju, priključe se i učestvuju u neformalnim i/ili registrovanim organizacijama, imaju pravo na mirno okupljanje i slobodno izražavanje.

Pokazatelj 1.1.a: Stepenu u kom relevantno domaće zakonodavstvo obezbjeđuje sljedeće:

- udruženja se mogu osnovati ili registrovati bez diskriminacije po bilo kom osnovu;
- ne postoje nezakonita ograničenja obima njihovih aktivnosti ili rada na ostvarivanju ciljeva;
- do njihovog ukidanja može doći isključivo na osnovu odluke nezavisnog i nepristrasnog suda;
- ne postoje nezakonita ograničenja slobode mirnog okupljanja;
- slobodu izražavanja uživaju svi, ne nameću se nezakonita ograničenja.

Procjena za 2021. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda

Procjena za 2023. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda

Pravni okvir koji reguliše sva tri prava (slobodu okupljanja, slobodu okupljanja i slobodu izražavanja) ostao je isti u Crnoj Gori 2023. godine.

Što se tiče **slobode udruživanja**⁴, iako su ustavne i zakonske odredbe u skladu sa međunarodnim standardima (Konvencija Savjeta Evrope o ljudskim pravima i Preporuka Komiteta ministara (2007) 14 Komiteta ministara država članica o pravnom statusu nevladinih organizacija u Evropi) i praksi Evropskog suda za ljudska prava, najznačajniji nedostatak je činjenica da je Zakonom o NVO propisana nadležnost Upravnog suda da odlučuje o zabrani registracije NVO. Oспорava se usklađenost odredbi člana 18a Zakona o NVO sa Ustavom i međunarodnim standardima u pogledu nadležnosti Upravnog suda da odlučuje o zahtjevu za upis u Registar NVO. Naime, prema načelu podjele vlasti između zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, sadržanom u članu 11 Ustava, Ustavni sud bi treba da ima isključivu nadležnost da odlučuje da li su ciljevi NVO zabranjeni Ustavom i zakonom, i da odlučuje o osnovama zabrane registracije NVO. Nadalje, član 149⁵, stav 1 tačka 6 navodi da Ustavni sud odlučuje o zabrani rada političke stranke ili nevladine organizacije – pa ne treba da bude u nadležnosti Upravnog suda da odlučuje o zahtjevu za upis u Registar nevladinih udruženja, kako je propisano Zakonom o NVO⁶.

Takođe, institucionalni kapaciteti zahtijevaju određena unapređenja koja bi dodatno osnažila efikasnu i dosljednu primjenu Ustava i zakona na svim nivoima. To je naročito došlo do izražaja tokom 2023. godine zbog političkih promjena koje su se desile u kratkom periodu, što se odrazilo na spor proces koji se mogao uočiti u registraciji organizacija u skladu sa Zakonom o nevladinim organizacijama.

U Crnoj Gori u ovom periodu nije bilo slučajeva da su vlasti ukinule udruženja na način koji nije propisan zakonom.

4 Regulisano Ustavom i Zakonom o nevladinim organizacijama.

5 Izveštaj o primjeni Zakona o javnim okupljanjima i javnim manifestacijama, za 2023. godinu (Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava policije, Odsjek za javni red i mir, <https://wapi.gov.me/download/15d3f40c-c381-457f-948d-74deda45b9c6?version=1.0>

6 Član 18a Zakona o nevladinim organizacijama: Odbijanje upisa u registar: Upis nevladine organizacije u odgovarajući registar iz člana 14 ovog zakona odbiće se ako su statutom nevladine organizacije utvrđeni ciljevi koji su u suprotnosti sa Ustavom ili zakonom. Protiv rješenja iz stava 1 ovog člana, može se podnijeti tužba Upravnom sudu Crne Gore.

Pravni okvir koji reguliše oblast **slobode mirnog okupljanja** u Crnoj Gori nije promijenjen. Zakon o javnim okupljanjima i javnim priredbama usklađen je sa međunarodnim standardima kao što je to bio slučaj i u prethodnoj analizi. Međutim, postoji prostor i potreba da se ovaj zakon ubuduće unapredi – na primjer, da se unesu izmjene i dopune Zakona o javnim okupljanjima i javnim priredbama i, tačnije, da se reguliše pojam „**spontano okupljanje**“, tako da će postupanja policijskih službenika biti bliže regulisani u slučaju kada dođe do ovakvog okupljanja i bilo kakva vrsta selektivnog postupanja policijskih službenika bila bi isključena kada bi došlo do „**spontanog okupljanja**“ građana.

Prema Izveštaju MUP-a o primjeni Zakona o javnim okupljanjima i javnim priredbama za 2023. godinu⁷, na teritoriji Crne Gore u 2023. godini održana su 422 javna okupljanja. Oko 215.000 građana prisustvovalo je svim vrstama javnih okupljanja (prijavljenih, neregistrovanih i spontanih) u 2023. godini na teritoriji Crne Gore. Struktura „obezbijedenih“ javnih okupljanja (policijski službenici koji nadgledaju bezbjednost) u 2023. godini bila je sljedeća: 45 politička, 193 društveno-ekonomska, 79 vjerska i 73 „ostala“ javna okupljanja.

Od ukupnog broja javnih okupljanja, prijavljeno je 311, 97 je održano nenajavljeno, a 14 je bilo spontano. Od ukupnog broja javnih okupljanja 422, službenici Uprave policije obezbjeđivali su njih 390.

Što se tiče **slobode izražavanja**, u navedenom periodu nije bilo promjena u zakonodavnom okviru, ali se intenzivno radi na pripremi novog seta zakona o medijima i novog Zakona o slobodnom pristupu informacijama⁸, koji tek treba da budu usvojeni.

Ustavni sud Crne Gore u naznačenom periodu nije donosio odluke u vezi sa slobodom udruživanja ili mirnog okupljanja. Takođe, u navedenom periodu nije bilo odluka Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na Crnu Goru koje se pozivaju na član 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama. Precizni podaci o broju sudskih odluka donesenih u 2022. i 2023. godini u ovoj oblasti nijesu dostupni na portalu pravosuđa, kao ni u godišnjim izvještajima o radu pravosudnih institucija.

7 Izveštaj o primjeni Zakona o javnim okupljanjima i javnim manifestacijama, za 2023. godinu (Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava policije, Odsjek za javni red i mir, <https://wapi.gov.me/download/15d3f40c-c381-457f-948d-74deda45b9c6?version=1.0>)

8 Prema aktuelnim najavama, pripremljeni su nacrti tri zakona iz seta medijskih zakona (koji tek treba da budu usvojeni): Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o medijima; Zakon o nacionalnom javnom emiteru, radiju i televiziji Crne Gore; Zakon o audiovizuelnim medijskim uslugama.

SC 1.2. Organi javne vlasti štite OCD od uplitanja i napada i poštuju njihovo pravo na privatnost.

Pokazatelj 1.2.a: U kojoj mjeri OCD imaju pristup efikasnom pravnom lijeku za osporavanje ili traženje revizije odluka koje utiču na ostvarivanje njihovih prava.

Procjena za 2021. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda

Procjena za 2023. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda

U poređenju sa 2021. godinom, nije se desila nijedna promjena koja bi uticala na pristup OCD-ova efikasnom lijeku za osporavanje ili traženje revizije odluka koje utiču na njihova prava. Nevladine organizacije takođe imaju pravo da koriste ustavnu žalbu u postupku pred Ustavnim sudom, tražeći odštetu za kršenje ustavom priznatih ljudskih prava, uključujući pravo na udruživanje, mirno okupljanje i slobodu izražavanja, s obzirom na to da Ustavni sud ima nadležnost da preispita sva navodna kršenja ustavnih i ljudskih prava. Ako utvrdi povredu, poništava odluku nižeg suda i upućuje predmet odgovarajućem sudu ili organu da ispravi nedostatak. Nakon iscrpljivanja svih dostupnih domaćih pravnih lijekova, pojedinci i pravna lica, bez obzira na državljanstvo ili sjedište, mogu se žaliti Evropskom sudu na slučajeve navodnih kršenja Evropske konvencije o ljudskim pravima od strane vlasti.

Dakle, svi procesni zakoni u Crnoj Gori obezbjeđuju pravo na djelotvoran pravni lijek kroz redovne i vanredne pravne lijekove, a zaštitu uživaju i fizička i pravna lica, uključujući i nevladine organizacije. Ipak, pravo na pravni lijek mora da bude praktično i djelotvorno. Prema Izveštaju Zastupnika Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava iz 2021. godine, upravni sporovi traju dugo, te je iz tog razloga Zastupnik preporučio da pravosudni organi sprovedu efikasan nadzor nad primjenom Zakona o upravnom postupku⁹, naročito u oblasti blagovremenog postupanja i donošenja upravnih akata od strane prvostepenih i drugostepenih javnopravnih organa u zakonskom roku¹⁰, ali ova preporuka još nije sprovedena.

Dakle, svi procesni zakoni u Crnoj Gori obezbjeđuju pravo na djelotvoran pravni lijek putem redovnih i vanrednih pravnih lijekova, a zaštitu uživaju fizička i pravna lica, uključujući i nevladine organizacije. Takođe, svako ima pravo da podnese ustavnu žalbu, kao i predstavku Evropskom sudu za ljudska prava. Međutim, i dalje postoji zabrinutost u pogledu trajanja upravnih sporova. Prema Izveštaju Upravnog suda za 2022. godinu, Upravni sud je u periodu od 1. januara 2022. do 31. decembra 2022. godine imao u radu ukupno 22.381 predmeta, što je više predmeta u radu nego prethodnih godina (15.107 u 2021. godini). Prosječno trajanje upravnog spora u 2022. godini iznosilo je 532,4 dana.

Nažalost, izveštaj za 2023. godinu nije bio objavljen u vrijeme izrade ove procjene.

Prema rezultatima ankete OCD, 17% OCD je izjavilo da su vlasti 2023. godine donosile odluke koje su negativno uticale na njihovu sposobnost da ostvare svoja prava. Ukupno, samo **4% je izjavilo da je bilo u mogućnosti da efikasno ospori takve odluke** putem zvaničnih, pravnih, sudskih i administrativnih kanala, a 8% je izjavilo da nije u mogućnosti da ospori takve odluke. Proporcija pokazuje isti procenat onih koji su mogli da osporavaju ove odluke u 2023. kao i 2021. godini, ali 10% manje onih koji nijesu mogli da osporavaju takve odluke u odnosu na 2021. godinu, kada je 18% OCD izjavilo da nisu u mogućnosti da osporavaju takve odluke.

⁹ Zakon o opštem upravnom postupku, dostupan na: https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon_o_opstem_upravnom_postupku.html

¹⁰ Izveštaj o radu Kancelarije zastupnika Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu za 2021. godinu – zaključci (jul 2022), dostupan na: <https://www.gov.me/en/documents/9d5004de-f356-4c34-b981-46bf1026ba77>

Pokazatelj 1.2.b: Stepen u kom zakon štiti OCD-e od prijetnji, napada, pravnog nasilja i diskriminatornog postupanja, uključujući i govor mržnje na Internetu i van njega, naročito:

- prijetnji koje uključuju zastrašivanje, uznemiravanje, klevetu, i govor mržnje na internetu i van njega;
- napada koji uključuju nasilništvo, fizičko zlostavljanje, pretresanje i oštećenje imovine;
- nasilje, uključujući neosnovano lišavanje slobode i pritvor, nezakonito ometanje komunikacije i zloupotrebu krivičnih, građanskih i upravnih postupaka ili prijetnje istima;
- diskriminatorno postupanje, uključujući nesrazmjerne zahtjeve za izvještavanje za OCD.

Procjena za 2021. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda

Procjena za 2023. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda

Nije bilo promjena u zakonodavnom okviru u odnosu na izvještaj za 2021.

U crnogorskom pravnom sistemu ne postoji zakonska definicija napada ili prijetnji konkretno na OCD, ali pravni sistem se sastoji od mnogih odredbi koje zabranjuju prijetnje, napade, pravosudno uznemiravanje i diskriminatorno postupanje i štite fizička i pravna lica od takvog tretmana, uključujući i OCD. Samo u slučaju dva krivična djela – Sprečavanje političkog, sindikalnog ili drugog udruživanja i djelovanja, član 182 Krivičnog zakonika¹¹, i Zakon o rasnoj i drugoj diskriminaciji (član 443) – crnogorski zakon se odnosi na organizacije koje uključuju OCD. Posebni zakoni kao što je član 182 Krivičnog zakonika i Zakon o rasnoj i drugoj diskriminaciji se odnose na organizacije, uključujući OCD, i pružaju zaštitu od različitih oblika uznemiravanja i diskriminacije. Pored toga, član 7 Zakona o zabrani diskriminacije je ključan za OCD koje se bave zagovaranjem i ljudskim pravima, jer se bavi uznemiravanjem po različitim osnovama i smatra takve radnje diskriminacijom. Uprkos snažnoj pravnoj zaštiti, odsustvo ciljane pravne definicije napada ili prijetnji naročito protiv OCD i potreba za daljom specifičnošću u zakonodavstvu, garantuju ocjenu 4, što ukazuje da iako je većina standarda ispunjena, još uvek ima prostora za unapređenje.

Pokazatelj 1.2.c: Udio OCD-a koji učinkovito djeluju bez prijetnji, napada, pravnog nasilja i diskriminatornog postupanja, po:

- broju prijava zbog nedostatka zaštite OCD
- broju napada na OCD i njihove članove;
- broju slučajeva oštećenja imovine;
- broju slučajeva diskriminatornog postupanja u vezi s izvještavanjem;
- broju slučajeva u kojima su kancelarije OCD nezakonito pretresane ili podvrgnute inspekcijama;
- broju slučajeva ometanja komunikacija OCD.

Prema rezultatima ankete OCD za 2023. godinu, 76% OCD izjavilo je da su u 2023. godini mogle da djeluju efikasno bez prijetnji, napada ili sudskog uznemiravanja. U 2021. ovaj procenat je bio veći – 82%; tako da imamo pad, promjenu od –6% u odnosu na 2021. godinu.

Međutim, 2% je odgovorilo da je njihova organizacija bila izložena prijetnjama ili fizičkom napadu, u 9% slučajeva je predmet bilo članstvo, a u 4% slučajeva i organizacija i članstvo.

Samo 1% organizacija izjavilo je da je podnijelo zvaničnu prijavu jer im je uskraćena zaštita od prijetnji ili fizičkih napada (1 OCD i 4% članova, odnosno 5 osoba). U 2% slučajeva organizacija je pretrpjela materijalnu štetu.

¹¹ Krivični zakonik, Službeni list Crne Gore 57/2009, 49/2010, 47/2014, 2/2015, 35/2015, 58/2015, 28/2018, 116/2020, 145/2021, dostupan na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnogore/krivichni-zakonik-crne-gore.html>

Samo 2% OCD je izjavilo da su kancelarije njihovih organizacija bile podvrgnute nezakonitim pretresima ili nezakonitim inspekcijama (96% nije, 3% nije sigurno).

Prema **istraživanju državnih organa**, velika većina ispitanika smatra da su OCD dovoljno ili veoma u mogućnosti da efikasno rade bez pretnji, napada, pravosudnog uznemiravanja i diskriminatornog tretmana.

SC 1.3. Mjere borbe protiv terorizma, pranja novca ili korupcije usmjerene su i srazmjerne, u skladu s pristupom zasnovanom na rizicima i poštuju standarde ljudskih prava u oblasti slobode udruživanja, okupljanja i izražavanja.

Pokazatelj 1.3.a: Stepenu u kom zakoni za borbu protiv ekstremizma, terorizma, pranja novca i korupcije ne ograničavaju nepotrebno legitimne aktivnosti OCD-a.

Procjena za 2021. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

U zakonskom okviru ne postoje posebne odredbe koje ograničavaju djelovanje OCD, a nije bilo ni primjenjivih izmjena zakona koji regulišu ovo pitanje u 2022. i 2023. godini.

Indicator 1.3.b: Udio OCD-a čija sposobnost da sprovede legitimne aktivnosti nije ograničena primjenom zakona u funkciji borbe protiv ekstremizma, terorizma, pranja novca i korupcije, naročito:

- pravnim nasiljem zbog navodnih veza sa ekstremizmom, terorizmom, pranjem novca i korupcijom;
- diskriminatornim ograničenjima finansiranja,
- odlukama nadležnih organa ili banaka kojima se OCD-ima onemogućava da otvore račune u bankama, šalju ili primaju sredstva.

Prema nalazima ankete OCD, 2023. godine velika većina (**89%**) OCD izjavila je da su bile u mogućnosti da preuzmu legitimne aktivnosti bez ograničenja kao što su pravosudno uznemiravanje, diskriminatorna ograničenja na finansiranje ili onemogućavanje otvaranja bankovnih računa i primanja sredstava. To nam pokazuje da se situacija dodatno poboljšala – udio OCD (89%) je neznatno povećan u 2023. u odnosu na 2021. godinu (86%).

U prema anketi OCD, tokom 2023. godine nije bilo organizacije koju su državni organi ili banke spriječile da otvori bankovni račun, pošalje ili primi sredstva. Ista situacija je bila i 2021. godine.

SC 1.4. Javni organi OCD-e tretiraju ravnopravno s drugim subjektima (kao što su privredna društva) i jednako bez obzira na njihovu djelatnost

Pokazatelj 1.4.a: Stepenu u kom se zakonima (1) od OCD-a ne traži da dostavljaju više izvještaja i informacija i (2) OCD-i ne podliježu većem broju inspekcija i sankcija od privrednih društava, pod istim uslovima.

Procjena za 2021. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

U navedenom periodu nije bilo promjena u zakonodavnom okviru: prema važećem zakonodavstvu NVO potpadaju pod redovni režim građanskopravne odgovornosti i odgovornosti pravnih lica. Ne podliježu većem broju inspekcija i sankcija od drugih privrednih subjekata.

SC 1.5. Centralni, odnosno lokalni javni organi imaju politike i pravila kojima se pospješuje rad malih organizacija u zajednici i građanskih inicijativa (grassroot organizacija)

Pokazatelj 1.5.a: Malim organizacijama na nivou zajednice, lokalnim organizacijama i građanskim inicijativama zakonski je dozvoljeno da rade bez registracije.

Procjena za 2021. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

Članom 53 stav 1 Ustava Crne Gore jemči se sloboda političkog, sindikalnog i drugog udruživanja, bez prethodne odobrenja, uz registraciju kod nadležnog organa. Iako se i Ustav i Zakon o NVO odnose na obaveznu registraciju NVO, Zakon o nevladinim organizacijama ne propisuje prekršajne sankcije za organizacije koje posluju bez registracije. Prema ovom zakonu, nevladine organizacije (NVO) obuhvataju *nevladina udruženja*, koja su dobrovoljne, neprofitne članske organizacije osnovane radi ostvarivanja određenih ciljeva i interesa, i *nevladine fondacije*, koje su dobrovoljne, neprofitne organizacije, bez članstva, osnovane radi ostvarivanja opštih ciljeva i interesa, sa ili bez početne imovine. Iako im nije zabranjen rad, neregistrovana udruženja ne mogu dobiti sredstva iz državnih javnih izvora, jer se raspodjela sredstava vrši u skladu sa Zakonom o NVO, što znači da moraju imati status pravnog lica registrovanog u skladu s ovim specifičnim zakonom, da bi mogli da se prijave za dodjelu sredstava iz državnog budžeta.

Pokazatelj 1.5.b: Prema zakonu, neregistrovane male organizacije na nivou zajednice, lokalne organizacije i građanske inicijative uživaju ista prava na učešće u postupcima donošenja odluka kao i registrovane OCD.

Procjena za 2021. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde

Nije bilo promjena u zakonodavnom okviru u odnosu na izvještaj za 2021. godinu.

Ovaj okvir umjereno zadovoljava standarde jer **Zakon o državnoj upravi**¹² koji reguliše učešće u procesima javnog odlučivanja i propisuje mogućnost učešća organizacija u javnim raspravama, kao i u radnim grupama koje se bave izradom zakona i strategija, navodi da samo registrovane NVO (udruženja i fondacije) mogu da imenuju svoje predstavnike u ove radne grupe, čime se, na taj način, neregistrovane i novoformirane grupe isključuju iz učešća.¹³ Ovo isključenje ograničava raznolikost inputa i smanjuje zastupljenost organizacija u nastajanju ili neformalnih organizacija u procesu kreiranja političkih dokumenata.

Dodatno, članom 4 Uredbe o izboru predstavnika OCD u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategija navodi se da „organizacija može predložiti svog predstavnika u radno tijelo **ako je**, između ostalog, **u prethodne tri godine** sproveo istraživanje, izradio dokument, organizovao sastanak ili realizovao projekat u cilju poboljšanja stanja u određenoj oblasti; i podnio poreskom organu prijavu za prethodnu fiskalnu godinu (fotokopija bilansa stanja i bilansa uspjeha)” – **čime se onemogućava ne samo neregistrovanim grupama već i novoformiranim grupama da učestvuju u radnim grupama i donošenju odluka.**

Međutim, i dalje postoji mogućnost da neregistrovane male zajednice/lokalne organizacije i građanske inicijative uzmu učešće, ali samo u fazi javne rasprave ili u određenim procesima koje vode pojedini dijelovi vlasti, jer neki drugi zakoni i propisi¹⁴, kao na primjer Poslovnik Vlade Crne Gore¹⁵, dozvoljavaju čak i pojedincima, uključujući naučnike i stručnjake, da učestvuju; međutim, ove odredbe ne nadoknađuju u potpunosti nedostatak učešća neregistrovanih grupa.

12 Službeni list Crne Gore, br. 78/18, 70/21 and 52/22), <https://me.propisi.net/zakon-o-drzavnoj-upravi/>

13 Bliži kriterijumi i postupak za izbor predstavnika OCD-a u radne grupe i druga radna tijela koja obrazuju organi državne uprave, kao i postupak za sprovođenje javne rasprave, utvrđeni su Uredbom o izboru predstavnika OCD-a u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategija (Službeni list Crne Gore, br. 41/18) dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/1f353a31-1729-4db3-a378-e8c4610a5b04>

14 Domaće zakonodavstvo koje uređuje učešće građana u odlučivanju na nacionalnom nivou u Crnoj Gori obuhvata, pored Ustava, i druge niže pravne akte, kao što su Poslovnik Vlade Crne Gore, Poslovnik o radu Skupštine Crne Gore, i Zakon o slobodnom pristupu informacijama.

15 Poslovnik Vlade Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 003/12 of 13.01.2012, 031/15 of 18.06.2015, 048/17 of 24.07.2017, 062/18 od 21.09.2018).

SC 1.6. Sve OCD mogu slobodno da traže i primaju sredstva.

Pokazatelj 1.6.a: Stepen u kom relevantni zakoni dopuštaju OCD-ima da traže sredstva iz različitih izvora, između ostalog i iz inostranstva, bez neopravdanih ograničenja, u pogledu:

- donacija u gotovini ili naturi iz svih izvora;
- finansiranja iz budžeta domaćih javnih institucija;
- finansiranja od institucionalnih, korporativnih ili pojedinačnih donatora;
- finansiranja od stranih vlada ili multilateralnih agencija.

Procjena za 2021. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

U 2023. godini nije bilo promjena u zakonskom okviru u vezi s ovim pokazateljem, a kao i u 2021. godini, u Crnoj Gori relevantni zakoni dozvoljavaju OCD-ima da traže širok spektar finansiranja, uključujući i finansiranje iz inostranstva, bez nepotrebnih ograničenja, u gotovini i naturi, donacije iz svih izvora, finansiranje od domaćih javnih organa, finansiranje od institucionalnih, korporativnih ili pojedinačnih donatora i finansiranje stranih vlada ili multilateralnih agencija.

Prema zakonu, OCD-ima je dozvoljeno da se natječu za vladina sredstva i sva druga bespovratna sredstva i donacije institucionalne, korporativne ili individualne prirode.

Naime, shodno članu 28 Zakona o nevladinim organizacijama, organizacija stiče imovinu od članarina, dobrovoljnih priloga, poklona, donacija, zaostavštine, kamata na uloge, dividendi, zakupnine, prihoda od privredne djelatnosti i na drugi način koji nije u suprotnosti sa zakonom.

Ne postoje posebne odredbe u vezi sa primanjem sredstava od strane OCD iz širokog spektra izvora; međutim, OCD imaju zakonsku odgovornost za korišćenje i prenos sredstava i obavezne su da se pridržavaju računovodstvenih standarda i da podnose finansijske izveštaje u skladu sa uslovima i odredbama poreskog zakonodavstva.

Pokazatelj 1.6.b: Udio OCD-a koji mogu da pristupe različitim izvorima sredstava bez neprimjerenog uplitanja vlasti.

Prema rezultatima ankete OCD, **93% OCD je izjavilo da nijesu bili podvrgnuti proizvoljnim revizijama, zamrzavanju računa ili zahtjevu da se registruju kao strani agent**, što je povećanje od 11% u odnosu na 2021. kada je ovaj udio iznosio 82%. To pokazuje poboljšanje situacije.

Anketa OCD je pokazala da je **samo 2% OCD izjavilo da su bile podvrgnute** proizvoljnim revizijama ili zamrzavanju računa, ili zahtjevu da se registruju kao strani agent. Međutim, 2021. godine ova vrijednost je bila nula – nije bilo OCD koje su to prijavile.

SC 1.7. OCD-ima je dostupna javna finansijska i nefinansijska podrška u zemljama korisnicama programa IPA i pruža se na transparentan, odgovoran, pravičan i nediskriminatoran način

Pokazatelj 1.7.a: Iznos javnih sredstava dostupnih za OCD-e i udruženja jasno je naveden u zakonima i drugim pravnim propisima, a prava i dužnosti državnog organa nadležnog za određivanje i revidiranje nivoa dostupnih javnih sredstava jasno su definisani zakonom.

Procjena za 2021. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

U navedenom periodu nije bilo promjena u zakonodavnom okviru, a nivo javnog finansiranja sa nacionalnog nivoa na raspolaganju OCD-ima utvrđen je zakonima i propisima.

Shodno članu 32 **Zakona o nevladinim organizacijama**, država obezbjeđuje sredstva za finansiranje projekata i programa nevladinih organizacija izdvajanjem najmanje 0,5% godišnjeg budžeta za određenu godinu, i to:

- najmanje 0,3% za oblasti od javnog interesa;
- 0,1% u oblasti zaštite osoba sa invaliditetom;
- najmanje 0,1% za sufinansiranje i međufinansiranje projekata i programa NVO podržanih sredstvima EU.

Pokazatelj 1.7.b: Procenat javnog budžeta koji se zaista isplaćuje OCD-ima na godišnjem nivou.

Ovaj pokazatelj nije razmatran za 2023. godinu.

Pokazatelj 1.7.c: Stepen u kom zakonske odredbe kojima se uređuje raspodjela javnih sredstava OCD-ima osiguravaju da:

- kriterijumi finansiranja jasno su definisani, objektivni i javno objavljeni;
- ocjenjivanje prijedloga je jasno i nepristrasno;
- sukobi interesa jasno su regulisani;
- uslovi izvještavanja jasni su i srazmjerni.

Procjena za 2021. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde

Zakonske odredbe koje regulišu dodjelu državnog finansiranja ostale su iste kao 2021. godine, uglavnom regulisane Zakonom o nevladinim organizacijama. Obaveza objavljivanja kriterijuma za finansiranje propisana je članom 3 **Pravilnika o sadržaju javnog konkursa za raspodjelu sredstava za finansiranje projekata i programa NVO** i izgledu i sadržaju prijave na javni konkurs.

Pravni okvir za dodjelu javnog finansiranja OCD u Crnoj Gori uključuje jasne kriterijume za finansiranje, obavezuje objavljivanje ovih kriterijuma i zahtijeva nezavisnu procjenu prijedloga¹⁶. Međutim, proces podrivaju nedostatak istinske nezavisnosti među ocjenjivačima, nedosljedni zahtjevi za izvještavanje u svim ministarstvima za OCD čiji se projekti i programi finansiraju, i potencijalni sukobi interesa.

Iako su kriterijumi za finansiranje transparentni, a zakon sadrži odredbe za sprečavanje sukoba interesa, OCD su 2023. kao i 2021. godine redovno kritikovale **nedostatak nezavisnosti ocjenjivača** zbog kriterijuma za njihov izbor; a činjenica je da nijesu nezavisni, budući da su 90% ocjenjivača na listi za 2023. godinu bili zaposleni u ministarstvima (bili su zaposleni u jednom ministarstvu i djeluju kao „nezavisni ocjenjivači“ projekata prijavljenih na poziv drugog ministarstva). Takođe, osim što su bili zaposleni u ministarstvu, vrlo često nijesu imali iskustva u volontiranju, vođenju projekata, niti u temi koju su ocjenjivali (iako je takvo iskustvo jedan od propisanih kriterijuma).

Takođe, članom 32b stav 4 **Zakona o nevladinim organizacijama** propisano je da predstavnik nevladinih organizacija u komisiji ne može učestvovati u odlučivanju o projektima i programima koje podnosi organizacija koja ga je predložila kao predstavnik nevladinih organizacija u komisiji. Uprkos potencijalnom riziku da se član Komisije založi za određenu odluku u ime nevladinih organizacija koje su ga predložile za ovu funkciju, to lice nije u zakonskoj obavezi da podnese izjavu o odsustvu sukoba interesa u vezi sa svojim radom u komisiji.

Pokazatelj 1.7.d: Centralne vlasti javno objavljuju dovoljno detaljne informacije o raspodjeli sredstava za identifikaciju pojedinačnih dobitnika sredstava.

Procjena za 2021. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

U skladu sa prethodnim pokazateljem, situacija je i u 2021. godini ostala ista u pogledu otvorenosti i transparentnosti institucija centralne vlasti i objelodanjivanja dovoljno detaljnih informacija javnosti o dodjeli sredstava. Sva ministarstva objavljuju informacije o raspodjeli sredstava na svojim internet stranicama, sa dovoljno detaljnim informacijama za identifikaciju pojedinačnih dobitnika sredstava.

Prema anketi javnih vlasti za 2023. godinu, velika većina javnih funkcionera smatra da je stepen u kojem relevantni organi javno objavljuju informacije o dodjeli javnih sredstava OCD bio dovoljno i u potpunosti dostupan javnosti, što je poboljšanje situacije od 2021. godine, kada je jedna trećina ispitanika odgovorila da je obim u kojem su nadležni organi učinili dostupnim javnosti informacije o javnim finansiranjima OCD-a nedovoljan.

¹⁶ U skladu sa stavom 2 člana 32v Zakona o nevladinim organizacijama, Komisija za raspodjelu sredstava dužna je da objavi javni konkurs na internet stranici organa državne uprave nadležnog za prioritetnu oblast od javnog interesa i na Portal e-Uprave. Zakonom o nevladinim organizacijama je propisano da bodovanje svakog predloženog projekta i programa NVO vrše dva tzv. „nezavisna ocjenjivača“ sa liste koju utvrđuje Ministarstvo uprave na osnovu javnog poziva (član 32d).

Pokazatelj 1.7.e: Udio OCD-a koji navode da je raspodjela budžetskih sredstava transparentna, pravedna i nediskriminatorna.

Procjena za 2021. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde

Prema podacima istraživanja OCD iz 2023. godine, **18% ispitanika je izjavilo da je državno finansiranje transparentno i pravično**, što pokazuje napredak, jer imamo povećanje od 8% u odnosu na 2021. godinu.

Što se tiče transparentnosti, **49% ih smatra netransparentnim ili nedovoljno transparentnim**. Ukupno 28% OCD navelo je da je obezbjeđivanje javnog finansiranja za OCD bilo dovoljno transparentno, dok ih 6% smatra veoma transparentnim.

Što se tiče pravičnosti, samo 3% OCD je reklo da je veoma pravično, a 18% je reklo da je dovoljno pravično, dok je većina imala negativno mišljenje: **16% je reklo da uopšte nije pravično, a 43% da je nedovoljno pravično**. Takođe, 21% OCD navelo je da ne zna da li je to bilo pravično.

Prema anketi javnih vlasti za 2023. godinu, više od polovine javnih službenika koji su učestvovali u anketi javnih službenika izjavilo je da je njihova institucija/agencija obezbijedila sredstva za OCD u 2023. godini. Svi javni službenici koji su učestvovali u anketi smatrali su da su ta sredstva obezbijedena dovoljno/veoma transparentno i dovoljno/veoma pravično.

Pokazatelj 1.7.f: Javno finansiranje ne isključuje OCD-e na osnovu sastava njihovog članstva.

Prema rezultatima ankete OCD za 2023. godinu o tome da li su se OCD prijavile za javna sredstva, 72% je izjavilo da su se prijavile za javna sredstva, što je smanjenje od 2% u odnosu na 2021. godinu kada je 74% ispitanika izjavilo da su se prijavili.

U 2023. godini 68% ispitanika koji su se prijavili za finansiranje izjavilo je da su prijave njihovih OCD bile neuspješne, što je smanjenje u odnosu na 2021. kada je bilo 77%. Percepcije onih OCD čije su prijave odbijene bile su da je glavni razlog (**u 50% slučajeva**) to što su vlasti **težile da finansiraju svoje favorizovane organizacije** (isto kao 2021.). Slijedi **dio (34%) ispitanika koji smatraju da je konkurencija veoma jaka**, i 18% onih koji su rekli da njihov prijedlog nije dovoljno dobar.

Ukupno, 44% OCD se nije prijavilo za javna sredstva jer su smatrali da nemaju realne šanse za pobjedu (2021. ovaj procenat je bio 52,6%); a 7% se nije prijavilo jer su ponuđena sredstva premala (dok je 2021. 16% izjavilo da su ponuđena sredstva premala). U 2023, 7% je propustilo rok za prijavu, slično kao i 2021. godine, kada je 5,3% propustilo rok. U 2023. godini 15% OCD je izjavilo da im nije potrebno javno finansiranje, dok je za 7% procedura prijavljivanja bila previše složena.

Percepcija većine javnih službenika u pogledu inkluzivnosti dodjele javnih sredstava OCD-ima za koje je njihova institucija bila odgovorna 2023. godine bila je vrlo pozitivna (pod inkluzivnim podrazumijevamo širok spektar OCD-a koji rade na velikom broju pitanja i predstavljaju mnoge različite zajednice ili grupe).

SC 1.8. Pojedinci i korporacije uživaju poreske pogodnosti po osnovu svojih donacija OCD-ima.

Pokazatelj 1.8.a: Poreski propisi omogućuju poreske olakšice u vezi sa:

- pojedinačnim davanjima
- korporativnim davanjima

Procjena za 2021. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda (2021)

Procjena za 2023. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda (2021)

U 2023. ništa se nije promijenilo u pogledu poreskih olakšica za fizička lica i preduzeća nakon davanja donacija OCD u Crnoj Gori.

Pojedinci i korporacije imaju pristup poreskim olakšicama. Međutim, postoje ograničenja zavisno od tema/oblasti. Takođe, nedovoljno se praktikuje individualno i korporativno davanje, zbog nedostatka informacija, a samim tim i nejasne administrativne procedure za poreske olakšice.

Pokazatelj 1.8.b: Udio privatnih lica koja su dala novac OCD-ima.

Prema Svjetskom indeksu davanja za 2023.¹⁷ godinu Fondacije *Charities Aid*, udio pojedinaca koji su dali novac OCD iznosi 33%, što je smanjenje u odnosu na 2021. godinu, kada je iznosio 39%, što znači da je situacija sa davanjem se nije poboljšala u 2023; naprotiv, pogoršalo se.

To je jedan od razloga zašto **Crna Gora za 2023. godinu ima Svjetski indeks davanja 27 i rangirana je na 127. mjestu (od 142)** (2021. godine Crna Gora je bila na 59. mjestu).

¹⁷ Izveštaj daje informaciju da je samo 9% (odraslih) volontiralo, 33% doniralo novac, a 38% je pomoglo nepoznatoj osobi.

SC 1.9. OCD-ima su dostupne poreske pogodnosti.

Pokazatelj 1.9.a Stepen u kom važeći poreski propisi obezbjeđuju sljedeće:

- ne oporezuju se prihodi OCD od grantova, donacija i članarina, prihodi od privrednih aktivnosti, prihodi od ulaganja, nekretnina, poklona i nasljeđa;
- bilo koji višak prihoda ili profita ostvarenog kroz privrednu aktivnost i koji se koristi u svrhe vezane za misiju od strane OCD ne podliježe porezu na prihod/profit preduzeća.

Procjena za 2021. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde¹⁸

Procjena za 2023. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde

Što se tiče poreskih olakšica koje su dostupne OCD, **situacija je ostala ista kao 2021. godine.**

Prema Zakonu o porezu na dobit pravnih lica, nevladine organizacije (NVO) koje se bave neprofitnom djelatnošću oslobođene su poreza na dobit. Međutim, ako obavljaju privrednu djelatnost, moraju se registrovati u Centralnom registru pravnih lica Poreske uprave, kako je predviđeno Zakonom o nevladinim organizacijama, a dobit ostvarenu privrednim djelatnostima treba da ponovo ulože unutar Crne Gore kako bi se ispunile obaveze osnivačkih ciljeva organizacije. Ali za NVO registrovane za obavljanje privrednih delatnosti, član 32 Zakona o porezu na dobit smanjuje poresku osnovicu na 4.000 eura, pod uslovom da se dobit koristi za postizanje ciljeva organizacije; i ovaj prag možda treba prilagoditi tokom vremena kako bi se uskladio s inflacijom i ekonomskim uslovima u zemlji.

Član 6 Zakona o porezu na dobit pravnih lica¹⁹ daje sveobuhvatan spisak subjekata oslobođenih poreza na dobit, obuhvatajući širok spektar organizacija uključenih u neprofitne aktivnosti, uključujući i nevladine organizacije (NVO), a ovo izuzeće podstiče rast i održivost ovih organizacija ublažavanjem finansijskih opterećenja povezanih sa oporezivanjem. Član 14 stav 1 predstavlja rezultat zagovaranja OCD i pozitivan korak ka promovisanju filantropije i društvene odgovornosti, jer je proširio donacije u zemlji oslobođene poreza u različite korisne svrhe. Podsticanjem donacija, zakon podstiče podršku važnim društvenim ciljevima, kao što su zdravstvena zaštita, obrazovanje, zaštita životne sredine i smanjenje siromaštva.

Međutim, uprkos ovim pozitivnim aspektima, postoje oblasti koje treba unaprijediti. Razlika između iscrpne liste javnokorisnih aktivnosti u Zakonu o porezu na dobit pravnih lica i ilustrativne liste u Zakonu o NVO stvara nejasnoću i nedosljednost. Bliže usklađivanje ovih lista omogućilo bi jasnoću i koherentnost u promovisanju aktivnosti od javnog značaja.

Štaviše, dok član 14 stav 2 precizira priznate oblike donacija, osiguravanje transparentnosti i odgovornosti u postupanju sa donacijama ostaje ključno pitanje. Uspostavljanje jasnih smjernica za upravljanje donacijama i zahtjeve za izvještavanje povećalo bi povjerenje u sistem oslobađanja od poreza.

¹⁸ Osnovna procjena je promijenjena kako bi odražavala rigorozniju primjenu kriterijuma pokazatelja.

¹⁹ Zakon o porezu na dobit pravnih lica dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/d9df63ce-558e-433e-a7af-f0129eb-3f7b9>

SC 1.10. Javne politike i zakonsko okruženje pružaju podsticaje i pospješuju volontiranje i rad u OCD-ima.

■ Pokazatelj 1.10.a: Usvojeni su zakoni kojima se reguliše volontiranje.

Procjena za 2021. godinu:

2 – zadovoljava standarde u najmanjoj mjeri²⁰

Procjena za 2023. godinu:

2 – zadovoljava standarde u najmanjoj mjeri

Situacija po pitanju zakona o volontiranju nije se promijenila u odnosu na 2021.

Zakon o volonterskom radu²¹ (2010) postoji ali volontiranje tretira kao poseban oblik radno-pravnih odnosa, a ne kao dobrovoljnu, individualnu građansku inicijavu. **A novi zakonski okvir - Nacrt Zakona o volontiranju²², iako je u radu od novembra 2019. godine, još nije usvojen u Skupštini.**

Osim što se volontiranje tretira kao poseban oblik radno-pravnih odnosa, sveobuhvatno pitanje proizilazi i iz neusklađenosti između Zakona o volonterskom radu i njegove praktične primjene, što za posljedicu ima neefikasno regulisanje volontiranja i nedostatak okruženja za njegov razvoj. Važeće zakonodavstvo reguliše „dobrovoljne usluge“ a ne „volonterske“ aktivnosti, što dovodi do nesporazuma i izazova u njegovoj primjeni. Korporativno volontiranje nije omogućeno, a djeci mlađoj od 15 godina zabranjeno je bavljenje volonterskim radom (iako programi srednjoškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja obuhvataju i volonterske aktivnosti, a za to postoje akreditovani programi).

Uprkos ovim nedostacima, postojeći zakon precizira volonterski rad, razgraničava volonterska prava i promoviše volonterizam kroz strategiju njegovog razvoja. Pored toga, drugi pravni okviri, poput Zakona o mladima i Zakona o nevladinim organizacijama, podržavaju i podstiču volontiranje, pružajući mogućnosti za inicijative koje vode mladi i veće angažovanje u razvoju zajednice (Zakon o mladima u Crnoj Gori zasnovan je na načelima kao što su jednakost, volonterizam, solidarnost, aktivno učešće i informisanje mladih, a Zakon o nevladinim organizacijama dozvoljava pojedincima starijim od 14 godina da osnivaju nevladine organizacije, pružajući pravni osnov za sprovođenje omladinskih dobrovoljnih inicijativa i podsticanje većeg direktnog angažmana mladih u razvoju zajednice).

20 Osnovna procjena je promijenjena kako bi odražavala rigorozniju primjenu kriterijuma pokazatelja.

21 Zakon o volonterskom radu dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/506a88a7-b783-46cb-a1ee-1151014ad9f9>

22 Zbog lošeg odnosa postojećeg zakonodavstva prema volonterskom radu i nakon više godina godina kritika, Ministarstvo rada i socijalnog staranja i njegova radna grupa, uz podršku EU i projekta tehničke pomoći (TA) Vladi, izradili su nacrt Zakon o volontiranju; ali iako prolazi kroz neophodnu proceduru od novembra 2019. godine, još nije usvojen u Skupštini. Nacrt Zakona dostupan na: <https://wapi.gov.me/download/da92fdc2-0045-4528-b013-c9ec78757bc2?version=1.0>

Pokazatelj 1.10.b: Strategijama i programima vlade za volonterski rad podržava se volontiranje za OCD-e i dodjeljuje dovoljno sredstava za njihovu realizaciju.

Procjena za 2021. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde

Situacija se nije promijenila u odnosu na 2021. godinu.

Iako je postojećim Zakonom o volonterskom radu propisano da su uloga i značaj volonterskog rada, dugoročni ciljevi, razvojni prioriteti i mjere za njihovu realizaciju utvrđeni Strategijom razvoja volonterizma, 2023. godine nije postojala aktivna Strategija.

Iako je Crna Gora bila jedna od prvih zemalja u regionu koja je usvojila Nacionalnu strategiju razvoja volonterizma (2010–2015), od njenog isteka nikada nije pripremljena nova strategija.

Pokazatelj 1.10.c: Udio OCD-a koji koriste državne strategije i programe zapošljavanja.

Prema rezultatima ankete OCD, 19% je navelo da je imalo koristi od vladinih programa zapošljavanja u 2023. To je pad u odnosu na situaciju iz 2021. godine, kada je taj udio iznosio 31%.

Na pitanje da pruže više detalja, OCD su se uglavnom osvrnule na program stručnog usavršavanja visokoškolskih diplomaca i tzv. Javne radove. Javni radovi su lokalni ili državni programi zapošljavanja koji imaju za cilj povećanje zaposlenosti teže zapošljivih lica na evidenciji Zavoda za zapošljavanje, uključujući dugotrajno nezaposlene, osobe sa invaliditetom i korisnike socijalnih naknada. Ovi programi, koji se sprovode u saradnji sa različitim institucijama i organizacijama, fokusirani su na društveno koristan i neprofitni rad, kao što su socijalna briga, zaštita životne sredine i pomoć starima, u cilju promovisanja socijalne inkluzije i unapređenja radnih vještina.

Pokazatelj 1.10.d: Udio OCD-a koji koriste državne strategije i programe volontiranja.

U 2023. godini nije postojala Strategija o volonterskom radu, iako je postojećim Zakonom o volonterskom radu propisano da su uloga i značaj volonterskog rada, dugoročni ciljevi, razvojni prioriteti i mjere za njihovo ostvarivanje utvrđeni Strategijom razvoja volonterstva.

Pokazatelj 1.10.e: Udio zaposlenih u OCD-ima u odnosu na ukupan broj zaposlenih.

Ovaj pokazatelj nije razmatran za 2023. godinu.

Pokazatelj 1.10.f: Procenat lica koja su se dobrovoljno prijavila da posvete svoje vrijeme nekoj organizaciji.

Prema izvještaju Svjetskom indeksu davanja za 2023.²³, udio lica koja su volontirali svoje vrijeme za organizaciju bio je 9% u 2023. godini, što je smanjenje u odnosu na 2021. godinu (kada je iznosio 11%).

²³ https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/wgi_report_2023_final.pdf?sfvrsn=402a5447_2

Specifični cilj 2

Ojačana saradnja i partnerstvo između OCD-a i institucija javnog sektora

SC 2.1. Institucije i organi javnog sektora uključuju OCD-e u postupke donošenja odluka i javnih politika.

Pokazatelj 2.1.a: Djelotvorno se sprovode konsultacije sa OCD-ima o zakonima, podzakonskim aktima, strategijama i drugim aktima od javnog interesa i reformama politika:

- OCD-i imaju pristup nacrtima dokumenata od početka postupka njihove izrade do kraja postupka usvajanja;
- Ostavlja se najmanje 15 dana za komentare prije nego nacrt dokumenta uđe u postupak usvajanja;
- vanredni/ubrzani postupci usvajanja propisa bez omogućavanja konsultacija primjenjuju se samo u izuzetnim slučajevima i kada je to opravdano;
- izvještaji o rezultatima javnih konsultacija, uključujući razloge za odbijanje komentara, pravovremeno se objavljuju;
- članovi radnih grupa iz OCD-a biraju se na osnovu javnog poziva, jasnih kriterijuma i u skladu s ravnopravnim postupanjem;
- članovi radnih grupa iz OCD-a predstavljaju cijelo društvo, uključujući udruženja žena, LGBTIQ zajednicu, migrante manjine, udruženja lica s invaliditetom i druge, po potrebi, a u skladu s pristupom zasnovanom na ljudskim pravima.

Procjena za 2021. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda (2021)

Procjena za 2023. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda (2021)

Postoji politički okvir koji treba da osigura uključenost OCD u procese odlučivanja i donošenja politika, a situacija je ostala ista kao i 2021. godine u pogledu okvira politike za efektivne konsultacije s OCD u procesu izrade i usvajanja zakona, podzakonskih akata, strategija, i drugih akata od javnog interesa i politika reformi. Konkretno, **Zakon o državnoj upravi**²⁴ uređuje učešće NVO u procesima javnog odlučivanja; a bliži kriterijumi i postupak za izbor predstavnika OCD u radne grupe i druga radna tijela koja obrazuju organi državne uprave, kao i postupak za sprovođenje javne rasprave, utvrđeni su **Uredbom o izboru predstavnika OCD u radnim tijelima organa državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategija**.²⁵

Pravni okvir u Crnoj Gori nalaže pristup nacrtima dokumenata i javne konsultacije tokom zakonodavnog procesa.²⁶ Međutim, nedostaci su i dalje prisutni, kao što je nedostatak raznolikosti među članovima radnih grupa iz OCD-a i odsustvo zahtjeva za različitim znanjima i vještinama među predstavnicima.

24 Zakon o državnoj upravi, Službeni list Crne Gore, br. 78/18, 70/21 i 52/22), dostupan na: <https://me.propisi.net/zakon-o-drzavnoj-upravi/>

25 Uredba o izboru predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategije (Službeni list Crne Gore", br. 41/18) dostupna na <https://www.gov.me/doku-menta/1f353a31-1729-4db3-a378-e8c4610a5b04>

26 Prema Zakonu, javnost treba da ima pristup nacrtu dokumenta od početka procesa izrade do kraja postupka usvajanja. Takođe, shodno Zakonu o slobodnom pristupu informacijama, organ je dužan da na svojoj internet stranici objavi sljedeće informacije: nacрте, prijedloge i konačne tekstove strateških dokumenata i planova i programa za njihovo sprovođenje; nacрте i prijedloge zakona i drugih propisa, kao i stručna mišljenja o tim propisima.

Iako je došlo do poboljšanja u trajanju javnih konsultacija i zastupljenosti OCD u radnim grupama u odnosu na 2021. godinu, ostaju izazovi u efikasnom konsultovanju OCD i uključivanju različitih perspektiva u razvoj politike.

Ostavljen je prostor da se javna rasprava ne organizuje, jer Zakon o javnoj upravi propisuje tri slučaja kada javna rasprava nije obavezna: a) kada su pitanja iz oblasti odbrane i bezbjednosti i godišnji budžet uređena zakonom. ili strategija; b) u vanrednim, hitnim ili nepredvidivim okolnostima; c) u slučaju manjih izmjena i dopuna zakona koje ne regulišu pitanje sa bitnom razlikom.

Iako je navedenom Uredbom (član 18 Uredbe) propisana obaveza blagovremenog objavljivanja izvještaja o javnim konsultacijama, a izvještaj treba da sadrži razloge za odbijanje datih prijedloga, ne objavljuju sva ministarstva redovno izvještaje na takav način.

Prema rezultatima ankete OCD za 2023. godinu, 31% ispitanika je izjavilo da su vlasti efikasno konsultovale svoje OCD u izradi nacrtu zakona, podzakonskih akata, strategija, akata od javnog interesa ili politika reformi. Ovaj udio manji je za 3% nego 2021. godine kada je iznosio 34%.

Ukupno 24% svih OCD obuhvaćenih istraživanjem izjavilo je da su imale pristup nacrtu dokumenta od početka procesa izrade do kraja procedura 2023. godine. To je bio manji udio od 26% u 2021, ali je dosta približan.

Ukupno, 26% OCD je izjavilo da im je 2023. godine dato najmanje 15 dana za komentar, što je poboljšanje u poređenju sa 22% u 2021. (+4%).

U 2023. godini 20% ispitanika imalo je svog predstavnika u radnim grupama zaduženim za izradu zakona, podzakonskih akata, strategija, akata od javnog interesa ili reformi politike, dok je 2021. godine to bilo 23% OCD koje su odgovorile na Anketu.

Veliki dio javnih službenika koji su učestvovali u istraživanju primijetio je da su OCD efektivno konsultovane i informisane o učešću njihovih institucija u izradi zakona, podzakonskih akata, strategija i drugih dokumenata politika u 2023. godini.

Razmišljajući o procesima konsultacija s javnošću za koje su bili svjesni da će se odvijati 2023. godine, velika većina javnih službenika izjavila je da u kojoj mjeri uzimaju u obzir stavove svih zajednica i grupa na koje utiču zakoni, politike i strategije koje su o kojoj se raspravljalo, to je bilo **dovoljno**.

Pokazatelj 2.1.b: OCD-i su efektivno uključeni u mehanizme za nadzor.

Ovaj pokazatelj nije razmatran.

Pokazatelj 2.1.c: Udio OCD-a uključenih u konsultacije u postupku izrade izvještaja države po osnovu preuzetih međunarodnih obaveza u oblasti ljudskih prava i drugih zakonskih obaveza i sprovođenju preporuka nadležnih organa datih sporazuma.

Ovaj pokazatelj nije razmatran.

SC 2.2. Institucije i organi javnog sektora priznaju značaj civilnog društva za društvenu raspravu o javnim politikama i procesu evropskih integracija.

Pokazatelj 2.2.a: Stepenu u kom OCD-i pozitivno ocjenjuju postupanje javnih službenika prema civilnom društvu.

Procjena za 2021. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde	13%
------------------------------	-----

Procjena za 2023. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde	18%
------------------------------	-----

Prema anketi OCD za 2023. godinu, samo 18% OCD je navelo da javni funkcioneri imaju podržavajući stav prema civilnom društvu (2021. godine 13%).

Za razliku od toga, značajan broj javnih službenika ocijenio je svoju podršku OCD pozitivnom u 2023. godini, pri čemu su mnogi izjavili da je bila dovoljna, a značajan dio smatra da je veoma podržavajuća.

Prema anketi OCD za 2023. godinu, 69% OCD je navelo da stav javnih službenika prema civilnom društvu nije bio podržavajući u 2023. godini (2021. godine nedostatak podrške izmjeren je sa 79%)

SC 2.3. Javni organi doprinose jačanju civilnog društva tako što saraduju s njim u strateškim okvirima javnih politika i relevantnih institucionalnih mehanizama.

Pokazatelj 2.3.a: Udio OCD-a koji su efektivno konsultovani u sklopu izrade strategija o saradnji s civilnim društvom.

U 2023. godini nije bilo konsultacija za izradu Strategije, jer je Vlada Crne Gore već u julu 2022. godine usvojila Strategiju saradnje državnih organa uprave i nevladinih organizacija 2022-2026, uz Akcioni plan za period 2022-2023.

Pokazatelj 2.3.b: Korisnice programa IPA usvojile su trenutno važeće strategije za saradnju sa civilnim društvom.

Procjena za 2021. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde
--

Država je imala aktivnu Strategiju saradnje državnih organa uprave i nevladinih organizacija 2022-2026, kao i Akcioni plan za period 2022-2023 koji je Vlada Crne Gore usvojila u julu 2022. godine.

Pokazatelj 2.3.c: Strategije za saradnju s civilnim društvom prate usvojeni budžetirani akcioni planovi.

Procjena za 2021. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde

Vlada Crne Gore usvojila je Strategiju saradnje državnih organa uprave i nevladinih organizacija 2022–2026, kao i budžetom predviđen Akcioni plan za period 2022–2023. Troškovi aktivnosti planiranih u okviru Akcionog plana 2022–2023, koji je sastavni dio Strategije, budžetirani su sa 1,3 miliona eura.

Pokazatelj 2.3.d: Udio OCD-a koji strategije o saradnji s civilnim društvom ocjenjuju kao relevantne i djelotvorne.

Prema rezultatima ankete OCD, samo 14% OCD ocjenjuje nacionalnu strategiju saradnje sa civilnim društvom kao relevantnu i djelotvornu.

Pokazatelj 2.3.e: Javne strukture nadležne za sprovođenje strategija o saradnji s civilnim društvom raspoložu odgovarajućim resursima.

Ministarstvo državne uprave nadzire vođenje politika saradnje između organa državne uprave i civilnog sektora, kao i regulisanje operativnog okruženja za civilni sektor. Ovo uključuje zadatke kao što su registracija organizacija, razvoj politika koje regulišu saradnju između države i civilnog sektora i praćenje njihove implementacije. Ministarstvo je, prema izvještajima Vlade, jačalo kapacitete službenika odgovornih za predlaganje propisa koji se odnose na osnivanje i rad OCD, njegovanje saradnje između organa državne uprave i organizacija, i nadgledanje javnih rasprava tokom pripreme zakona i strategije. Tematske obuke neophodne su za unapređenje kvaliteta i efikasnosti ovih zadataka, jer analize pokazuju da se državna uprava mora dosljedno pridržavati pravila koja regulišu učešće javnosti i OCD u formulisanju politike i propisa.

Prema anketi javnih službenika, velika većina ispitanika smatra da ova struktura ima dovoljno adekvatnih ljudskih i finansijskih resursa za efikasan rad u 2023. godini.

Mehanizam poznat kao Savjet za saradnju Vlade i nevladinih organizacija trebalo bi da ima za cilj unapređenje institucionalnih mehanizama za saradnju i učešće OCD, praćenje implementacije Strategije za saradnju sa OCD i podršku razvoju odnosa između OCD, Vlade i civilnog društva, ali taj mehanizam nije postojao 2023. godine

Pokazatelj 2.3.f: Mehanizmi za dijalog između savjeta za saradnju s civilnim društvom i centralnih vlasti svrsishodno uključuju OCD-e u smislu da:

- Raspoložu usaglašenim programom rada.
- Raspoložu usaglašenim poslovnikom o radu.
- Redovno se sastaju.
- Njihova pravila omogućavaju OCD-ima da sazivaju sastanke i učestvuju u utvrđivanju dnevnog reda.
- Sprovode se adekvatne popratne aktivnosti u odnosu na donesene zaključke i preporuke.

Procjena za 2021. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde

Procjena za 2023. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde

Savjet za saradnju Vlade i nevladinih organizacija nije postojao 2023. godine.

Mandat dosadašnjeg Savjeta za saradnju Vlade i nevladinih organizacija istekao je u septembru 2021. godine, a posljednji sastanak održan je 28. 7. 2021. godine. U trogodišnjem periodu rada Savjet je održao 11 sjednica na kojima je razmatrao 20 tačaka dnevnog reda.

Postupak formiranja novog Savjeta za saradnju Vlade i nevladinih organizacija, koji je započeo u avgustu 2022. godine objavljivanjem poziva za šest predstavnika OCD, još uvijek nije završen. Savjet još nije uspostavljen.

Specifični cilj 3

Povećani kapaciteti i otpornost OCD-a za djelotvornije sprovođenje njihovih aktivnosti

SC 3.1. Interne rukovodeće strukture OCD-a vode se načelima dobrog upravljanja.

Pokazatelj 3.1.a: Udio OCD-a s nezavisnim i djelotvornim rukovodnim tijelom čiji opis poslova jasno uključuje nadzor strateških ciljeva, uticaja, upravljanja, postupanja po propisima i odgovornosti organizacije.

Procjena za 2021. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde ²⁷	46%
--	-----

Procjena za 2023. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde	46%
------------------------------------	-----

Prema rezultatima ankete OCD, **46% OCD je navelo da imaju nezavisno i efikasno upravljačko tijelo** (ista vrijednost kao 2021).

Ukupno 84% OCD ima upravljačko tijelo (pod upravljačkim tijelom mislimo na odbor ili savjet, ili odbor koji imenuje Skupština, a koji se sastoji od pojedinaca koji su odgovorni za strateški nadzor organizacije, njenu usklađenost sa zakonima i odgovornost), ali 42% ispitanika je izjavilo da je izvršni direktor ili drugi plaćeni član osoblja njihove organizacije bio član upravnog tijela s pravom glasa (u 2021. iznosio je 41%).

Iako je dio Globalnog standarda o odgovornosti OCD, u Crnoj Gori registrovana udruženja nisu zakonski obavezna da imaju odbor; ovaj zahtjev se odnosi samo na fondacije²⁸.

Pokazatelj 3.1.b: Udio OCD-a koji redovno provjeravaju moguće sukobe interesa u kontekstu političkih, ekonomskih i ličnih odnosa svojih rukovodećih organa.

Procjena za 2021. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde ²⁹	20%
--	-----

Procjena za 2023. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde	18%
------------------------------	-----

Prema anketi OCD za 2023. godinu, samo 18% OCD redovno (tj. jednom godišnje) provjerava potencijalne sukobe interesa u pogledu političkih, ekonomskih i ličnih odnosa svog upravljačkog tijela, što je manje nego 2021. godine, kada je iznosio 20%.

Prema anketi OCD, članovi upravnih tijela OCD-a su dužni da potpišu izjavu o sukobu interesa kada preuzimaju svoju ulogu. U slučaju 41% OCD, 18% mora da potpiše izjavu svake godine, ali jedna trećina (31%) OCD nikada nije tražila od članova svojih upravnih tijela da potpišu takve dokumente.

²⁷ Osnovna procjena je promijenjena kako bi odražavala rigorozniju primjenu kriterijuma pokazatelja.

²⁸ Prema Zakonu o nevladinim organizacijama, organizacije registrovane kao „udruženja“ nemaju obavezu da imaju odbor, dok su organizacije registrovane kao „fondacije“ obavezne. Za registraciju udruženja uz prijavu za registraciju dostavljaju se osnivački akt, zapisnik sa osnivačke skupštine i statut. Za registraciju fondacije, uz prijavu za registraciju dostavljaju se osnivački akt ili testament (ako je osnovan testamentom), zapisnik sa sjednice osnivačkog odbora i statut.

²⁹ Osnovna procjena je promijenjena kako bi odražavala rigorozniju primjenu kriterijuma pokazatelja.

Pokazatelj 3.1.c: Udio OCD koje dijele relevantne informacije o svojoj organizaciji, koristeći sredstva i kanale koji su dostupni svim zainteresovanim stranama u smislu objavljivanja.

Procjena za 2021. godinu:

2 – zadovoljava standarde u najmanjoj mjeri	33%
---	-----

Procjena za 2023. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde	16%
------------------------------	-----

Transparentnost OCD je vitalni dio dobrog upravljanja i odgovornosti. Ukupno, **16% ispitanika objavilo je svoje upravljačke dokumente i upravljačke strukture koristeći sredstva i kanale koji su dostupni svim zainteresovanim stranama. Ovo je smanjenje od 17% u odnosu na 2021. godinu, kada je to radilo 33% OCD.**

Što se tiče objavljivanja na internet stranici, upravljački dokument organizacije objavljuje 62% OCD, a strukturu odbora organizacije 20%.

Pokazatelj 3.1.d: Udio OCD-a koji imaju politiku organizacije o rodnoj ravnopravnosti.

Procjena za 2021. godinu:

2 – zadovoljava standarde u najmanjoj mjeri	39%
---	-----

Procjena za 2023. godinu:

2 – zadovoljava standarde u najmanjoj mjeri	37%
---	-----

Rodna ravnopravnost je vitalni element za socio-ekonomski razvoj mirnih društava. Prema anketi OCD, 37% OCD je imalo politike rodne ravnopravnosti u 2023. godini, što je slično kao i 2021. kada je bilo 39% – ali je i dalje manje za 2%.

Pokazatelj 3.1.e: Udio OCD-a koji imaju strategiju, uključujući viziju, misiju i ciljeve.

Procjena za 2021. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde ³⁰	59%
--	-----

Procjena za 2023. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde	59%
------------------------------------	-----

Definisana strategija, strateški plan, misija, vizija i ciljevi su preduslovi za uspješno poslovanje i jasan pravac rada za OCD. U 2023. godini udio ispitanika koji su pripremili i posjedovali takve dokumente iznosio je 59%, što je isto kao i 2021. godine.

³⁰ Osnovna procjena je promijenjena kako bi odražavala rigorozniju primjenu kriterijuma pokazatelja.

SC 3.2. OCD-i imaju mogućnost da informišu javnost o rezultatima svojih aktivnosti.

■ Pokazatelj 3.2.a: Udio OCD-a koji imaju najmanje jedan kanal komunikacija putem interneta.

Procjena za 2021. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde	98%
--	-----

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde	94%
--	-----

Ukupno **94% OCD** navelo je da imaju barem jedan kanal komunikacija u 2023. godini koji redovno funkcioniše (tj. najmanje jednom mjesečno) za saopštavanje javnosti informacija o svom radu; dok je 2021. godine taj broj bio nešto veći, 98%.

Ako pogledamo koju vrstu kanala su koristili 2023. godine, primjećujemo da: 75% OCD je koristilo Fejsbuk (95% u 2021.); 39% OCD je imalo internet stranicu (59,5% u 2021.); 57% OCD je koristilo Instagram (65% u 2021.); 40,8% OCD je koristilo YouTube (29% u 2021.); 22% OCD je koristilo aplikacije za razmjenu poruka (Viber, Telegram, WhatsApp, Signal) (39,8% u 2021.); 16% OCD je koristilo X (bivši Twitter) – (27,6% u 2021.); i 4% je koristilo TikTok 4% u 2023 (2% u 2021).

■ Pokazatelj 3.2.b: Udio OCD-a koji imaju zaposlene specijalizovane za komunikacije.

Ovaj pokazatelj nije razmatran za 2023.

■ Pokazatelj 3.2.c: Udio OCD-a koji saraduju s medijima.

OCD saraduju sa različitim partnerima (mediji, univerziteti, opštine, socijalni partneri i sl.) kako bi postigli svoje ciljeve i na taj način uticali na društvo. U 2023. godini, **jedna trećina (29%) OCD je izjavila da saraduje sa medijima (partnerstvo)**, što je više nego 2021. godine, kada je bilo 26% OCD.

SC 3.3. OCD-i su transparentni u vezi sa svojim programskim aktivnostima i izvorima sredstava..

■ Pokazatelj 3.3.a: Udio OCD-a koji objavljuju godišnje izvještaje o radu i finansijske izvještaje.

Procjena za 2021. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde ³¹	54%
--	-----

Procjena za 2023. godinu:

2 – zadovoljava standarde u najmanjoj mjeri	37%
---	-----

Otvorenost i transparentnost OCD ukazuju na načela odgovornosti unutar organizacije.

Prema anketi OCD, 37% OCD je objavilo i svoje finansijske izvještaje i godišnje izvještaje za 2023. na svojoj internet stranici organizacije ili u štampanoj verziji. Procenat je bio veći u 2021. godini (54%).

Finansijski izvještaji su bili najviše objavljivani dokumenti – 64% OCD je objavilo svoje finansijske izvještaje. Ukupno, 53% OCD je objavilo svoje godišnje izvještaje, dok 19% nije objavilo godišnji izvještaj ili finansijski izvještaj.

■ Pokazatelj 3.3.b Udio OCD-a koji objavljuju informacije o izvorima sredstava i iznosima primljenim tokom prethodne godine.

Procjena za 2021. godinu:

2 – zadovoljava standarde u najmanjoj mjeri	36%
---	-----

Procjena za 2023. godinu:

2 – zadovoljava standarde u najmanjoj mjeri	27%
---	-----

Prema rezultatima ankete, **27% OCD je objavilo informacije o svojim izvorima finansiranja i primljenim iznosima. Ovaj udio je bio veći 2021. godine (36%).**

■ Pokazatelj 3.3.c: Stepen poverenja javnosti u OCD-e

Prema **anketi Regionalnog savjeta za saradnju za 2023.** godinu i Balkanskom barometru, 39% javnosti vjeruje OCD (broj predstavlja zbir procenta ispitanika koji „su skloni da vjeruju“ i procenta onih koji „potpuno vjeruju.“), 34% ima tendenciju da ne vjeruje, dok 18% u potpunosti ne vjeruje.³²

³¹ Osnovna procjena je promijenjena kako bi odražavala rigorozniju primjenu kriterijuma pokazatelja.

³² <https://www.rcc.int/balkanbarometer/results/2/public>

SC 3.4. OCD-i prate i ocjenjuju rezultate i uticaj svog rada.

■ Pokazatelj 3.4.a: Udio OCD-a koji su prethodne godne izvršili evaluaciju svog rada.

Procjena za 2021. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda	77.3%
------------------------------------	-------

Procjena za 2023. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda	78%
------------------------------------	-----

Prema anketi OCD, 78% OCD je reklo da je njihova organizacija izvršila evaluaciju projekta ILI strategije ILI internog procesa 2023. godine. To je bilo skoro isto kao i 2021. godine, kada je taj broj iznosio 77%.

Većina sprovedenih evaluacija odnosila se na projekte – 68% OCD je izvršilo evaluaciju projekta 2023. godine (64,9% u 2021).

Usljedile su evaluacije internih procesa: 18% OCD u 2023 (33% u 2021) izjavilo je da je izvršilo internu evaluaciju procesa; dok je 14% OCD u 2023 (17,5% u 2021) izjavilo da je izvršilo evaluaciju svoje strategije.

Oni koji nijesu sproveli nijednu vrstu evaluacije, uključujući sva tri obrasca (13%), izjavili su da nijesu bili obavezni da to urade i da bi im bila potrebna dodatna sredstva za tu aktivnost.

SC 3.5. OCD-i koriste istraživanjey podatke kao osnovom za svoj rad

■ Pokazatelj 3.5.a: Udio OCD-a čiji rad je zasnovan na podacima prikupljenim kroz istraživanja.

Procjena za 2021. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda	80%
------------------------------------	-----

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde	81%
--	-----

Prema anketi OCD za 2023, rad 81% OCD zasnovan je na dokazima prikupljenim istraživanjem ('anketa' ILI 'istraživanje javnog mnijenja' ILI 'nasumično kontrolno ispitivanje' ILI 'proučavanje dokumentata' ILI 'istraživanje na terenu' ILI 'sastanci fokus grupa'). U 2021. godini bio je skoro isti procenat – 80%, što znači da je promjena 2023 – 2021. bila samo 1%.

Najčešće metode u 2023. godini su: anketa s određenom grupom 44%, terensko istraživanje 41% i sastanci fokus grupe 41%. Najčešće metode u 2021. godini su: konsultacije sa zajednicom (koje sprovodi 57,7% OCD); sastanci fokus grupa – 52,6%; ankete sa određenim grupama – 44,3% OCD. Neke OCD su komentarisale da su u istraživačke svrhe koristile sastanke udruženja sa roditeljima i članovima (njihove izborne jedinice ili ciljne grupe), ili rezultate istraživanja koje su sproveli donatori.

Ukupno 17% OCD nije sprovelo nijedno istraživanje u 2023. Među uobičajenim razlozima zašto nijesu sproveli istraživanje, OCD su navele sljedeće: nije bilo raspoloživih sredstava; nije bilo potrebe; izostao je interes članova udruženja; nedostajala je finansijska podrška za njihove projekte. Slične odgovore od OCD smo dobili i 2021. godine: nedostatak istraživačkih resursa; osjećaj da istraživanje nije potrebno jer imaju stalnu komunikaciju sa zajednicom; nedostatak projekata; nedostatak potrebe za istraživanjem; ili nedostatak kapaciteta za takve konsultacije.

Pokazatelj 3.5.b: Udio OCD-a čiji rad je zasnovan na konsultacijama s licima na koja utiče njihov trenutni ili budući rad.

Procjena za 2021. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde	88%
---	------------

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde	91%
---	------------

Konsultacije sa zainteresovanim stranama su suštinski metod prikupljanja dokaza za OCD. Ukupno, većina ispitanika – 91% OCD – a navela je kao bitne konsultacije sa lokalnim zajednicama ILI 'članovima' ILI 'lokalnim vlastima' ILI 'nacionalnim vlastima' ILI 'javnim institucijama' ILI 'privatnim biznisom' ILI 'akademske institucijama. Ovo je dodatno poboljšanje u odnosu na 2021. kada je taj broj iznosio 88%.

Grupe koje su najviše uključene u ove konsultacije bile su članice OCD (u 62% slučajeva), zatim lokalne zajednice (51%), lokalne vlasti (47%) i javne institucije (39%). Slijede nacionalne vlasti (33%), akademska zajednica (27%) i privatni biznisi (23%).

SC 3.6. OCD-i djeluju u okviru pravednih partnerstava s odnosom poštovanja kako bi ostvarili zajedničke ciljeve.

Pokazatelj 3.6. Udio OCD-a koji učestvuju u lokalnim, centralnim i međunarodnim mrežama OCD-a.

Što se tiče umrežavanja kao mehanizma za postizanje zajedničkih ciljeva i saradnje, 71% OCD je izjavilo da su učestvovala u 'lokalnim' ILI 'nacionalnim' ILI 'međunarodnim' mrežama OCD 2023. godine. Ovo je bio napredak u odnosu na situaciju u 2021. godine, kada je to potvrdilo 61% OCD.

Tokom 2023. godine situacija je bila sljedeća: 24% OCD je izjavilo da nijesu članovi nijedne mreže civilnog društva; 23% OCD je izjavilo da su članovi lokalnih mreža; 50% OCD su bile članice nacionalnih mreža; a 41% OCD je izjavilo da su članovi međunarodnih mreža.

U 2021. godini najveći udio – 38% OCD – bio je dio međunarodnih mreža, a 37,5% nacionalnih mreža. Umrežavanje na lokalnom nivou bilo je mnogo manje vidljivo, sa 20% OCD koje su izjavile da su dio lokalnih mreža. Broj OCD koje su izjavile da nijesu dio nijedne mreže iznosi 17,5%.

Pokazatelj 3.6.b: Udio OCD-a uključenih u međusektorska partnerstva s akademskom zajednicom, socijalnim partnerima i privatnim sektorom.

Prema anketi OCD, 43% OCD je bilo angažovano u međusektorskim partnerstvima sa 'univerzitetima' ILI 'socijalnim partnerima' ILI 'privatnim sektorom' u 2023. To je bio značajan pad – za 22% – u odnosu na 2021. godinu, kada je taj udio iznosio 65% OCD.

Najveći procenat uključenih u međusektorska partnerstva sa privatnim sektorom (26%), odnosno sa univerzitetima (25%), zatim 13% OCD koje su se angažovale sa socijalnim partnerima (pod socijalnim partnerima mislili su se na sindikate i organizacije poslodavaca).

SC 3.7. OCD-i imaju diversifikovanu bazu izvora sredstava.

Pokazatelj 3.7.a: Udio OCD-a s diversifikovanim izvorima donatorskih prihoda

Procjena za 2021. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde	45%
------------------------------------	-----

Procjena za 2023. godinu:

4 – zadovoljava veći dio standarda	64%
------------------------------------	-----

Kada je u pitanju diversifikovana baza donatora, 64% OCD u 2023. nije imalo niti jednu vrstu donatora koji je dao doprinos više od 50% finansiranja organizacije.

Dodatno, 36% OCD je imalo barem jednu vrstu donatora koji je doprinio više od 50% njihovog finansiranja.

U 2021. procenti za ovaj pokazatelj bili su obrnuti. Četrdeset pet procenata OCD nije imalo niti jednu vrstu donatora koji je doprinio više od 50% svog finansiranja u odnosu na 55% OCD koje imaju barem jednu vrstu donatora koji doprinose više od 50% svog finansiranja. Ovo ukazuje na poboljšanje za 2023. godinu.

Ako pogledamo izvore, lokalna i nacionalna vlast su bili najčešći izvor finansiranja, sa 74% OCD koje je dobilo takva sredstva. Slijedila je Evropska komisija sa 52% OCD koje su dobile sredstva. Strane privatne fondacije i međunarodne OCD čine 49% OCD.

Slijede bilateralni donatori sa 22% i međuvladine organizacije sa 23%; domaće privatne fondacije bile su na 15%.

U 2021. godini, samo 45% OCD nije imalo nijedan tip donatora koji je doprinio više od 50% svog finansiranja. Evropska komisija je bila najistaknutiji izvor sa 53,2%, a slijede međunarodne OCD sa 46,9%. Osim toga, značajan dio sredstava u 2021. došao je od lokalnih i nacionalnih vlada, bilateralnih donatora, privatnih fondacija, stranih privatnih fondacija, Ujedinjenih naroda i Savjeta Evrope.

Pokazatelj 3.7.b: Udio OCD-a koji sredstva prikupljaju iz izvora koji nijesu donatori, kao što su članarine, korporativna/lična davanja i obavljanje djelatnosti koje donose prihode.

Procjena za 2021. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde	57%
------------------------------------	-----

Procjena za 2023. godinu:

3 – umjereno zadovoljava standarde	55%
------------------------------------	-----

Što se tiče OCD koje prikupljaju sredstva iz drugih izvora osim donatora (članarine, korporativna/individualna davanja i prihodi ostvareni od privrednih aktivnosti), prema odgovorima na anketu OCD, 55% OCD je izjavilo da su 2023. godine imale barem još jedan izvor prihoda u 2023 – procenat vrlo sličan onom iz 2021. godine, kada je iznosio 57%.

U 2023. godini 3% OCD je dobilo finansijsku podršku iz *crowdfundinga* (prikupljanje donacija od prijatelja, porodice, itd.), a 34% iz pojedinačnih donacija. Istovremeno, 80% OCD nije naplaćivalo članarinu, 84% OCD nije dobilo sredstva od privatnih preduzeća, a 87% OCD nije dobilo sredstva iz sopstvenog biznisa/aktivnosti društvenih preduzeća/pružanja usluga.

U 2021. godini 37% OCD je reklo da su pojedinačne donacije njihov drugi najveći izvor finansiranja, dok je 23,9% istaklo članarinu, a 22,1% privatna preduzeća. Jedanaest posto je navelo vlastito poslovanje/aktivnost društvenih preduzeća/pružanje usluga OCD, a 10% *crowdfunding*. Dodatno, Deset je navelo sopstveni biznis/aktivnost društvenih preduzeća/pružanje usluga OCD-a, a 10% skupno finansiranje.

SC 3.8. OCD-i imaju djelotvoran, osnažen i unaprijeđen kadar.

■ Pokazatelj 3.8.a: Udio OCD-a koji imaju stalno zaposlene.

U 2023. godini, 74% OCD izjavilo je da je u 2023. zapošljavalo 1–5, ILI 6–10, ILI 11 ili više zaposlenih. Ovo je povećanje u odnosu na 2021. godinu, kada je taj iznos bio 70% OCD.

Na pitanje u decembru 2023. koliko je plaćenog osoblja (stalnog, privremenog, sa punim ili skraćenim radnim vremenom, isključujući konsultante) zapošljavala njihova organizacija, odgovori su bili sljedeći: bez plaćenog osoblja: 25% OCD; od 1 do 5: 45%; od 6 do 10: 15%; i od 11 naviše: 14% OCD.

■ Pokazatelj 3.8.b: Proportion of CSOs that have organisational human resources policies.

Procjena za 2021. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde	1%
------------------------------	----

Procjena za 2023. godinu:

1 – ne zadovoljava standarde	0%
------------------------------	----

Što se tiče postojećih politika ljudskih resursa organizacije, koje su ključne za osnaživanje radnika OCD-a, 0% OCD-a je 2023. izjavilo da ih ima svih devet - 'politiku zapošljavanja' I 'politiku jednakosti, raznolikosti i inkluzije' I 'disciplinsku politiku' I 'politiku pritužbi/žalbi' I 'politiku procjene učinka' I 'politiku viška zaposlenih' I 'politiku nagrađivanja' I 'politiku protiv maltretiranja i uznemiravanja' I 'politiku zaštite djece i ranjivih odraslih'. Ni u 2021. godini, nijedan ispitanik nije imao sve politike.

Međutim, prema anketi OCD, sa liste od devet usvojeno je nekoliko politika, i to: samo jedna: 16%; samo dvije: 13%; tri: 10%; četiri: 5%; pet: 3%; šest: 5%; sedam: 0%; osam: 2%. Sve u svemu, to znači da je 54% OCD imalo barem jednu politiku sa liste.

■ Pokazatelj 3.8.c: Udio OCD-a koji su objavili konkurse za popunu upražnjenih radnih i volonterskih mjesta u prethodnoj godini.

Ovaj pokazatelj nije razmatran.

■ Pokazatelj 3.8.d: Udio OCD-a čije politike podstiču zapošljavanje raznovrsne radne snage.

U 2023. godini 15% OCD je imalo politike koje podržavaju raznoliku radnu snagu (zapošljavanje i raznolikost, politike jednakosti i inkluzije), što je blagi porast od 3% u odnosu na 2021. godinu kada je taj udio bio 12%.

Pokazatelj 3.8.e: Udio OCD-a čiji zaposleni i volonteri su prošli neki vid stručnog usavršavanja u prethodnoj godini.

Procjena za 2021. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde	82%
--	-----

Procjena za 2023. godinu:

5 – u potpunosti zadovoljava standarde	81%
--	-----

Što se tiče razvoja ljudskih resursa zaposlenih u OCD i udjela organizacija koje su kroz različite programe obuke podržale svoje zaposlene i volontere u 2023. godini, situacija je bila slična onoj iz 2021. godine: udio u 2023. iznosio je 81%, u odnosu na 82 % u 2021.

U 2023. godini 15% OCD odgovorilo je negativno – 2% manje nego 2021. godine, odnosno 17%.

Bibliografija

- Balkanski barometar 2023 – Javno mnjenje, Savjet za regionalnu saradnju (RCC), dostupan na engleskom jeziku na: <https://www.rcc.int/balkanbarometer/results/2/public>
- „Doprinos neprogramskih zemalja za EU Wiki za mlade, Poglavlje III: Crna Gora – Volonterske aktivnosti”, Savjet Evrope EU Partnerstvo za mlade, 2017, <https://bit.ly/3Hj3xG7>
- „Davanje u Crnoj Gori 2022 – Izveštaj o stanju filantropije”, Katalist Balkan, dostupan na engleskom jeziku na: <https://givingbalkans.org/content/giving-montenegro-2022>
- „Informacija o procesu izrade Strategije saradnje organa državne uprave i nevladinih organizacija 2022–2026”, Ministarstvo državne uprave, dostupan na: <https://wapi.gov.me/download/fff7d2d8-bb93-40cf-bd33-3c2ed8df9fa0?version=1.0>
- MONSTAT – Uprava za statistiku, <https://monstat.org/eng/index.php>
- Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore (Ombudsman): Izveštaj o radu za 2023. godinu, objavljan u martu 2024, dostupan na: https://www.ombudsman.co.me/docs/1681285008_finalizovani_izveštaj_12042023.pdf
- Stanje vladavine prava u Evropi: „Izveštaji nacionalnih institucija za ljudska prava Crne Gore 2023”, ENNHRI (Evropske mreže nacionalnih instituta za ljudska prava), dostupan na engleskom jeziku na: https://ennhri.org/wp-content/uploads/2023/08/Montenegro_Country-Report_Rule-of-Law-2023.pdf
- „Svjetski indeks davanja za 2022”, Fondacija *Charities Aid*, dostupan na engleskom jeziku na: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/caf_world_giving_index_2022_210922-final.pdf
- „Svjetski indeks davanja za 2023”, Fondacija *Charities Aid*, dostupno na engleskom jeziku na: <https://www.cafonline.org/docs/default-source/updated-pdfs-for-the-new-website/world-giving-index-2023.pdf>
- Izveštaj o primjeni Zakona o javnim okupljanjima i javnim priredbama za 2023. godinu, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava policije, Odsjek za javni red i mir, dostupan na: <https://wapi.gov.me/download/15d3f40c-c381-457f-948d-74deda45b9c6?version=1.0>
- Godišni izvještaj o radu Upravnog suda za 2022. godinu, Dostupno na: https://sudovi.me/static/uscg/doc/Izvestaj_o_rad_u_Upravnog_suda_Crne_Gore_za_2022_godinu.pdf
- Izveštaj o implementaciji Strategije saradnje organa državne uprave i nevladinih organizacija 2022–2026. za 2022. godinu, dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/5bf83bf5-edcc-4b6f-b2eb-acbfedb3a4bb>
- Izveštaj o radu Kancelarije zastupnika Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu za 2022. godinu (objavljen 20. 4. 2023) dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/7f81be0a-99df-4d31-8674-d6b40b1a49ea>
- Izveštaj o radu Kancelarije zastupnika Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu za 2021. godinu - zaključci ** (jul 2022), dostupan na: <https://www.gov.me/en/documents/9d5004de-f356-4c34-b981-46bf1026ba77>
- Predlog strategije saradnje organa državne uprave i nevladinih organizacija 2022–2026 s Predlogom akcionog plana 2022–2023. <https://www.gov.me/dokumenta/cc6fef07-782f-4b78-8b15-fa851ccc3abf>

Lista konsultovanih zakona i podzakonskih akata

- Ustav Crne Gore, dostupan na: <https://www.skupstina.me/me/ustav-crne-gore>
- Krivični zakonik, „Službeni list Republike Crne Gore“, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i „Službeni list Crne Gore“, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 drugi zakon, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 - drugi zakon, 44/2017, 8 3/2020, 26/2021 - ispravka, 144/2021, 145/2021 i 110/2023. dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/c4dcee51-ee88-430f-a8db-de91f38eadc4>
- Uredba o izboru predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategija <https://www.gov.me/dokumenta/8a176109-7daa-405f-b4a5-17d171bfe7a9>
- Nacrt Zakona o volonterskom radu dostupan na: file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/38_5_144_21_11_2019.pdf
- Zakon o računovodstvu, „Službeni list Crne Gore“, br. 145/2021 od 31. decembra 2021. godine, stupio na snagu 8. januara 2022. godine, a odredbe člana 9 stav 3 tač. 2 i 4 ovog zakona primjenjivaće se od dana pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, dostupan na: <https://me.propisi.net/zakon-o-racunovodstvu/>
- Zakon o upravnom postupku („Službeni list Crne Gore“, br. 056/14, 020/15, 040/16, 037/17, dostupan na: https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon_o_opstem_upravnom_postupku.html
- Zakon o porezu na dobit pravnih lica, „Službeni list Republike Crne Gore“, br. 65/01, 12/02, 80/04 i „Službeni list Crne Gore“, br. 40/08, 86/09, 40/11 ostali zakoni, 14/12, 61/13, 55/16 i 146/21, dostupan na: <https://me.propisi.net/zakon-o-porezu-na-dobit-pravnih-lica/>
- Zakon o sudovima, „Službeni list Crne Gore“, br. 11/15, 76/20 i 54/24. dostupan na: <https://me.propisi.net/zakon-o-sudovima/>
- Zakon o slobodnom pristupu informacijama, „Službeni list Crne Gore“, br. 44/12, 30/17, dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/f9dcdea6-e2b9-4b1a-a80c-e243a073d7b4>
- Zakon o opštem upravnom postupku, dostupan na: https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon_o_opstem_upravnom_postupku.html
- Zakon o inspekcijском nadzoru, „Službeni list Republike Crne Gore“, br. 39/03 i „Službeni list Crne Gore“, br. 76/09, 57/11, 18/14, 11/15, 52/16 i 84/24. Dostupno na: <https://me.propisi.net/zakon-o-inspekcijskom-nadzoru/>
- Zakon o unutrašnjim poslovima, „Službeni list Crne Gore“, br. 070/21 i 123/21, dostupan na: <https://www.katalogpropisa.me/propisi-crne-gore/zakon-o-unutrasnjim-poslovima-2/>
- Zakon o međunarodnim restriktivnim mjerama, „Službeni list Crne Gore“, br. 56/2018 i 72/2019, dostupan na: <https://me.propisi.net/zakon-o-medjunarodnim-restriktivnim-mjerama/>
- Zakon o medijima, dostupan na: <https://me.propisi.net/zakon-o-medijima/>
- Zakon o nevladinim organizacijama, dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/e0a79560-b887-4a20-9de3-c1cea8ec6548>
- Zakon o porezu na dohodak fizičkih lica, dostupan na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-porezu-na-dohodak-fizickih-lica.html>
- Zakon o državnoj upravi, „Službeni list Crne Gore“, br. 78/2018, 78/18 i 52/2022 dostupan na: <https://me.propisi.net/zakon-o-drzavnoj-upravi/>

- Zakon o javnim okupljanjima i javnim priredbama, „Službeni list Crne Gore”, br. 52/206, dostupan na: <https://www.katalogpropisa.me/propisi-crne-gore/zakon-o-javnim-okupljanji->
- Zakon o Agenciji za nacionalnu bezbjednost”, „Službeni list RCG”, br. 28/2005 i „Službeni list Crne Gore“, br. 86/2009 drugi zakon, 20/2011, 8/2015 i 125/2023, dostupan na: <https://me.propisi.net/zakon-o-agenciji-za-nacionalnu-bezbjednost/>
- Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, „Službeni list CG“, br. 33/2014, 44/2018, 73/2019 i 70/2021, dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/286b8698-e122-4933-bf1f-b3ae2c061042>
- Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni list Crne Gore“, br. 46/2010, 40/2011, 18/2014 i 42/2017, dostupan na: https://www.ombudsman.co.me/docs/1612165541_zakon-o-zabrani-diskriminacije.pdf
- Zakon o volonterskom radu dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/506a88a7-b783-46cb-a1ee-1151014ad9f9>
- Zakon o mladima, dostupan na: <https://www.katalogpropisa.me/propisi-crne-gore/zakon-o-mladi-ma-4/>
- Uredba o postupku i načinu kofinansiranja projekata i programa nevladinih organizacija podržanih iz fondova Evropske unije, dostupna na: <https://www.gov.me/dokumenta/810fa44c-f447-477e-8089-92d509943574>
- Poslovnik Vlade Crne Gore**, Službeni list Crne Gore, br. 003/12 od 13. 1. 2012. godine, 031/15 od 18. 6. 2015. godine, 048/17 od 24. 7. 2017. dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/04972d-de-fc60-4a80-b587-f0a3efc1bdfd>
- Poslovnik Skupštine Crne Gore, dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/c012a622-d12e-4ec0-a119-013f4901ecc1>